

**О. Ю. ГОРОЖАНКІНА** (канд. пед. наук, доц.)  
ПНПУ імені К. Д. Ушинського, м. Одеса

## **ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ**

*У статті розкрито різноманітні підходи до організації самостійної роботи студентів у сучасних умовах розвитку вищої освіти України, наголошено на особливості організації самостійної роботи студентів у галузі музичної педагогіки, зокрема в процесі навчання у класі фортепіано. З'ясовано, що в організації самостійної роботи майбутніх учителів музики у фортепіанному класі увагу слід зосередити на змістовному, мотиваційному, емоційно-вольовому та поведінковому компонентах. Визначено методи, що стимулювали ефективність самостійної роботи майбутніх учителів музики: пояснювально-ілюстративний, проблемно-пошуковий, метод стимулювання, педагогічного контролю та оцінки.*

**Ключові слова:** самостійна робота, самостійність, пізнавальна самостійність, творча самостійність, майбутні вчителі музики.

**Постановка проблеми.** У сучасних умовах розвитку вищої освіти України самостійна робота студентів набуває все більшого значення, оскільки входження нашої країни до європейського освітнього простору та приєднання до Болонського процесу потребує термінової організації підготовки фахівців принципово нової якості: професійно підготовлених, конкурентоспроможних та творчих особистостей. Як зазначено у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр., метою вищої освіти сьогодення є підготовка та виховання кадрів вищої кваліфікації, здатних працювати на засадах інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу, власного творчого безперервного професійного зростання. Увага акцентується на поглибленні компетентнісної парадигми, самостійній освітній діяльності майбутнього фахівця. Особливо гостро постають означені питання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музики, місія яких полягає у залученні дітей та підлітків до кращих зразків музичного мистецтва, у вихованні духовно багатой, гармонійної особистості. Сучасні вимоги до підготовки фахівців, їх компетентності спонукають до ґрунтовного пошуку ефективних шляхів щодо самостійної роботи студентів Інституту мистецтв вищих закладів освіти.

**Аналіз сучасних науково-літературних джерел** засвідчує, що в теорії та практиці вищої освіти накопичено певний досвід, що є основою вдосконалення самостійної роботи студентів. Визначено аспекти професійної підготовки фахівців з позицій нової філософії освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Луговий та ін.), обґрунтовано ідею неперервності освіти (А. Алексюк, А. Бойко, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, С. Сисоєва та ін.); здійснено історико-педагогічний аналіз проблеми самостійної діяльності як засобу активізації навчального процесу (О. Адаменко, В. Бенера, М. Євтух, І. Зайченко, О. Сухомлинська); розглянуто питання організації та управління самостійною роботою (В. Афанасьєв, Г. Гнітецька, Л. Журавська, І. Шимко та ін.); визначено вплив самостійної роботи на процес пізнання (В. Буряк, Б. Єсіпова, О. Мороз, Р. Нізамов, П. Підкасистий, Т. Шамова, Г. Щукіна). У музичній педагогіці різні аспекти проблеми самостійної роботи студентів розглянуто в дослідженнях Ю. Алієва, О. Апраксиної, Ф. Блуменфельда, О. Гольденвейзера, К. Ігумнова, Г. Нейгауза, А. Рубінштейна, С. Фейнберга, Г. Ципіна та ін.

Діяльність майбутнього учителя музики багатогранна та вимагає від студента вміння творчо дійти до інтерпретації музичного твору, донести до слухача (учня) його художньо-образний зміст, що потребує вільного оперування набутими знаннями та вміннями. І значення самостійної роботи у цьому процесі неперевершене. Однак, враховуючи особливості професійної підготовки майбутніх учителів музики, спостерігаємо протиріччя між вимогами суспільства до висококваліфікованого фахівця та недостатньою розробкою змісту самостійної роботи у процесі музично-виконавської діяльності майбутнього учителя музики.

**Мета статті** – визначити та експериментально перевірити шляхи та методи ефективної організації самостійної роботи майбутніх учителів музики у фортепіанному класі.

**Основні результати дослідження.** Самостійна робота є формою навчання, за якою студент засвоює необхідні знання, оволодіває професійною компетентністю, навчається планомірно і

систематично працювати, формує персональний стиль діяльності. Наукові дослідження, присвячені проблемам самостійної роботи студентів, визначають це поняття як самостійну діяльність – навчання студента, яке викладач планує разом з ним, але виконує її студент за завданнями та під методичним керівництвом і контролем викладача без його прямої участі. Тобто, самостійна робота направляє викладачем, але є самокерованою діяльністю студента; передбачає наявність пізнавальних інтересів, мотивів, потреби набуття нових знань, умінь, навичок, розвиток особистості, здібності самостійно приймати рішення і переносити способи розв'язання на інші задачі. В. Бенера розглядає самостійну роботу як один із ефективних напрямів індивідуалізації діяльності студентів (наукової, освітньої, пізнавальної), важливий засіб формування особистості майбутнього фахівця (ініціативності, відповідальності, активності й самостійності) [2, с. 34].

Методика навчальної роботи у вищій школі передбачає таку організацію самостійної роботи студентів, у ході якої студент сам здійснює пізнання, оскільки ніколи знання не стануть справжнім надбанням людини, якщо вони не здобуті у процесі самостійної роботи. Крім того, самостійна робота формує самостійність особистості студента не тільки як сукупність умінь та навичок, але й як необхідну рису характеру, якою має володіти сучасний висококваліфікований фахівець. Пізнавальна самостійність та активність розглядаються не тільки як особистісні якості, а також як професійні якості фахівців.

Поняття «пізнавальна самостійність» П. Підкасистим розглядається як складне поняття, зміст якого не можна розкрити, перебуваючи в одній площині (діяльності, готовності, умінь і т. д.). На думку вченого, пізнавальна самостійність – це інтегративна властивість особистості, що вимагає системного підходу до його аналізу, багатоаспектна особистісна освіта характеризується такими проявами, як саморегуляція пізнавальної діяльності, синтез пізнавального мотиву і способів самостійної поведінки, стійке позитивне ставлення учнів до пізнання [4, с. 178]. У тлумаченні самостійності акцент робиться на здібності особистості зробити власний вибір без зовнішньої допомоги: приймати рішення щодо планування, організації, оцінювання, контролю діяльності та її результату без зовнішньої допомоги, тобто управління власною діяльністю. На думку М. Смирнової, самостійна робота студентів вважається як засіб, форма формування й розвитку самостійності [3, с. 8]. Вчена зазначає, що самостійна робота – явище багатоаспектне, яке передбачає наявність мети, завдання, самостійного плану їх досягнення, здійснення дій, отримання результату (набуття знань, навичок, умінь, розвиток здібності до самостійного розв'язання задач), контролю результату. Самостійна робота направляє викладачем, але є самокерованою діяльністю студента; передбачає наявність пізнавальних інтересів, мотивів, потреби набуття нових знань, умінь, навичок, розвиток особистості, здібності самостійно приймати рішення і переносити способи розв'язання на інші задачі [3, с. 8].

У педагогіці музичної освіти поняття самостійності не настільки однозначне. Під самостійністю розуміють, по-перше, самостійність мислення, по-друге, вміння самостійно працювати на інструменті, по-третє, пошук ефективних способів роботи над музичним твором, а також самоконтроль, здатність оцінити процес і результат власного виконання. Слід зазначити, що самостійна робота при вивченні дисциплін теоретичного характеру буде відрізнятися від самостійної роботи з музично-інструментальної підготовки. Так, для навчальних дисциплін теоретичного характеру самостійна робота студентів – це «важлива форма навчального процесу під керівництвом і контролем викладача, у ході якої відбувається творча діяльність щодо набуття й закріплення наукових знань, освоюються нові навички пізнання, формується науковий світогляд і особистісні переконання з використання отриманих знань й умінь у практичній діяльності» [1, 87-88]. Самостійна робота студента в інструментальному класі потребує багатогранних і різноманітних засобів, які сприяють ефективному розвитку музичного мислення. Вона має органічно поєднувати виконавський, педагогічний досвід викладача, рівень музичної обдарованості студента з теоретичним аналізом творів, художньо-образним розкриттям характеру інтерпретації виконуваних творів, розшифруванням авторських вказівок у нотному тексті тощо. Це стосується як самостійної роботи студента вдома, у процесі підготовки до уроку, так і в період складання модулю з самостійної роботи. У ряді музично-педагогічних досліджень (Л. Рахімбаєва, Г. Ципін, І. Немікіна та ін.) самостійність частіше визначають як творчу самостійність і пов'язують із здатністю самостійно здійснювати весь цикл роботи над твором, створювати свій образ музичного тексту, а також характер виконання музичного твору. Так, Л. Рахімбаєва вказує, що творча самостійність «включає, перш за все, вміння поставити і вирішувати виконавську задачу, вибрати для її втілення необхідні засоби виразності, аналіз та оцінку власного виконавського досвіду і виконання товаришів, вміння словесно-логічно охарактеризувати виконане» [5, с. 9]. У поняття творча самостійність, отже, включаються такі дії, як цілепокладання, рішення проблемної задачі, рефлексія, самоконтроль і самоаналіз. Клас основного музичного інструменту – одна з основних дисциплін, які вивчаються майбутніми вчителями музики у

процесі професійної підготовки. Індивідуальна форма навчання у класі основного музичного інструмента (фортепіано) передбачає індивідуальний підхід до студента і внутрішню диференціацію навчального процесу залежно від вихідних даних і наявності або відсутності довузівської музичної підготовки.

Метою дисципліни є виховання різнобічного музиканта, який вільно володіє навичками гри на музичному інструменті, здатного самостійно і творчо розкрити художній зміст музичного твору, готового до концертно-просвітницької та педагогічної діяльності. Практичне втілення зазначених умінь можливе, з одного боку, у разі високої технічної оснащеності виконавського апарату майбутнього вчителя, а з іншого, – з уміння виявляти духовний сенс музичного твору, оскільки музика являє собою єдність звукової форми і духовного сенсу, втіленому у музичному образі.

Таким чином, самостійна робота майбутніх учителів музики у фортепіанному класі розуміється нами не як репродуктивно виконувані дії, а як засоби культуровідповідної, осмисленої діяльності, підґрунтям якої є предметно-понятійна та ціннісно-змістовна діяльність особистості. Аналіз робіт за проблемою дослідження дає змогу стверджувати, що в організації самостійної роботи майбутніх учителів музики у фортепіанному класі увагу слід зосередити на змістовному, мотиваційному, емоційно-вольовому та поведінковому компонентах.

У своїй експериментально-дослідницькій роботі з організації самостійної роботи студентів у класі фортепіано ми застосовували методи, що стимулювали ефективність самостійної роботи студентів: пояснювально-ілюстративний, проблемно-пошуковий, метод стимулювання, педагогічного контролю та оцінки. Пояснювально-ілюстративний метод займає у педагогіці фортепіанного навчання особливе місце, стимулює розвиток музичного мислення та спрямовує студентів на самостійні пошуки музичних рішень, включає в себе педагогічний показ та вербальне пояснення. Проблемно-пошуковий метод сприяє самостійному просуванню студентів у засвоєнні нових знань, вирішенні проблемної ситуації, узагальненні раніше набутих знань, творчому підході до рішення запропонованих завдань. Метод стимулювання, педагогічного контролю та оцінки у процесі музичного навчання сприяє розвитку мотиваційної сфери студента, дозволяє укріпити у ньому свої сили, викликати позитивну емоційну реакцію на процес навчання у фортепіанному класі. Особливої уваги набуває в цьому процесі роль викладача, його вміння правильно організувати заняття, здатності підтримати студентів в їхніх досягненнях, уміння побудувати діалог та створити благодатну атмосферу співробітництва.

Метою здійсненої експериментальної роботи стала перевірка на практиці теоретичних положень та ефективності запропонованих методів. У зв'язку з цим у процесі практичної роботи з розвитку самостійної роботи студента у фортепіанному класі було реалізовано педагогічну умову – **поетапність у процесі оволодіння навичками самостійної роботи**, яка передбачала перехід від оволодіння репродуктивними навичками самостійної роботи до творчих. З метою реалізації означеної педагогічної умови студентам було запропоновано серію проблемних завдань. Так, у зазначеному музичному уривку (або невеликій п'єсі) педагогом виставляється два варіанти аплікатури. Студенту необхідно програти твір, назвати аплікатуру, яку б він грав, і пояснити причину свого вибору. Подібні ж типи завдань використовувалися і щодо штрихів, динаміки, педалізації і т. п. Стосовно цієї стадії організації самостійної роботи повинен діяти принцип посилення труднощів, що дозволяє поступово включати студентів до самостійної роботи. На другій стадії студент повинен сам продумати свій варіант аплікатури (педалі, штрихів, динаміки і т. д.). Відзначимо, що на обох стадіях розглянутого етапу студенти обов'язково пояснювали причину запропонованого варіанту.

Наступний етап – самостійний пошук засобів музично-художньої виразності у рамках роботи над конкретним твором (за допомогою прийомів уважного прочитання та осмислення нотного тексту, прослуховування грамзаписів). Повністю самостійне вивчення студентом музичного твору, безумовно, представляє собою найбільш високий рівень складності і є останнім етапом, що синтезує зміст усіх попередніх стадій оволодіння самостійною роботою. Вивчаючи музичний твір без допомоги викладача, студент повинен навчитися: точно читати нотний текст (причому тут передбачаються не тільки вірно зіграні ноти, але й прочитання авторського запису ритму, штрихів і динаміки); виявляти образний зміст твору і втілювати його у звучанні; розбиратися у складнощях формотворної структури та ін.

На цьому етапі бажано використовувати твори, які, з одного боку, містять достатньо серйозні й цікаві художні образи, а з іншого – нескладні й доступні у технічному відношенні. Завдання передбачало самостійне вивчення та презентацію одного із запропонованих творів, що відповідають рівню виконавської підготовки студента. При цьому студентам був запропонований план роботи над музичним твором, який містив відомості про композитора, його творчість та аналіз засобів музичної виразності: форми, метроритму, темпів, динаміки, мелодійної структури, артикуляції і т. і.

Необхідність такого аналізу обумовлена тим, що у музичному творі художній образ народжується у процесі взаємодії всіх засобів музичної виразності. Це завдання проводиться у групі, у формі круглого столу, що створює атмосферу довіри, можливості вільного, довірчого спілкування і дозволяє студентам вислухати і оцінити роботу своїх товаришів і своє власне виконання. Ця робота знайшла продовження у рамках педагогічної практики, де кожен студент виступав перед школярами з презентацією обраних музичних творів.

Презентація музичного твору перед школярами – складний етап у процесі самостійної роботи студентів, який поєднує різні види професійної діяльності майбутніх учителів музики. Презентація музичного твору повинна включати вербально-виконавську інтерпретацію п'єси з художньо-педагогічним коментарем, використання відео-, аудіозапису та «живого» виконання на фортепіано, моделювання діалогу з аудиторією. Підготовка студентів до презентації музичного твору перед школярами представляє собою, по суті справи, мікромодель його майбутньої професійної діяльності, адже всі стадії роботи (вибір – розбір – виконання) студент проходить абсолютно самостійно без допомоги педагога.

Протягом всієї роботи на різних етапах оволодіння самостійністю відбувається нарощування навичок проєктивної діяльності, до якої студент систематично включається: прогнозування результатів діяльності, відбір засобів і конструювання моделі виконання, перетворення задуму художника в особистісний задум.

У процесі самостійного вивчення студентом фортепіанного твору викладачеві належить особлива роль. Він слухає і оцінює виконану роботу. При цьому слід пам'ятати про тактовність зауважень педагога. Вони можуть як прискорити, так і уповільнити розвиток творчої активності особистості та її самостійності. У зв'язку з цим у процесі організації самостійної роботи майбутніх учителів музики було враховано педагогічну умову – **співтворчості педагога і студента**, яка ґрунтується на авторитеті викладача і передбачає діалогічність процесу взаємодії. Прослухавши підготовлений студентом розбір, викладач не висуває вимог до виправлення, але аналізує виконання вже «вивченого» твору. Твір, розібраний самостійно, може бути виконаний за нотами, однак у темпі, що дозволяє розкрити образно-змістовний характер музики. Ефективність організації самостійної роботи студентів в інструментальному класі передбачає створення такої атмосфери під час уроку, яка настроює студентів на розмірковування, аналіз, пошук, налаштовує на успіх, виявляє здібність до творчості.

Наступною педагогічною умовою ефективно організації самостійної роботи студентів визначено **актуалізацію мотиваційної сфери**, яка передбачає підвищення рівня мотивації студентів до професійної діяльності з особливим акцентом на формування мотивації до постійного професійного пошуку, формуванню розширених професійних компетенцій. Мотиваційна сфера у своєму розгорнутому вигляді – це складно-структурована система, в якій одні мотиви є провідними, інші – підпорядкованими. Активність у професійній діяльності виражається в активній діяльності студентів з оволодіння професійно-технічними знаннями, вміннями та навичками, у прагненні до постійного вдосконалення своєї професійної підготовки, розвитку професійно значущих якостей особистості.

Комплекс означених педагогічних умов у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музики створює основу для міцного засвоєння знань і умінь, продуктивно впливає на становлення творчої самостійності студентів, дозволяє викладачеві вибудувати і підтримати педагогічно доцільний стиль взаємин зі студентами, забезпечити педагогічно комфортне середовище освітнього процесу, підвищити ефективність даного процесу.

**Висновки.** Самостійна робота представляє собою особливу, вищу ступінь навчальної діяльності. Вона обумовлена індивідуальними психологічними відмінностями учня і особистісними особливостями і вимагає високого рівня самосвідомості, рефлексивності. Самостійна робота характеризується як активна й цілеспрямована діяльність студента, за якою студент засвоює необхідні професійні знання, оволодіває навичками до самостійного набуття й обробки придбаної інформації та трансформування її у знання, навчається планомірно і систематично працювати.

Самостійна робота майбутніх учителів музики у фортепіанному класі має органічно поєднувати виконавський, педагогічний досвід викладача, рівень музичної обдарованості студента з теоретичним аналізом творів, художньо-образним розкриттям характеру інтерпретації виконуваних творів, розшифруванням авторських вказівок у нотному тексті тощо. Модернізація самостійної роботи майбутніх учителів музики вищих закладів освіти є підґрунтям у процесі якісної підготовки кадрів та їх конкурентоздатності на ринку праці.

#### Список використаної літератури

1. Алханов А. Самостоятельная работа студентов / А.Алханов // Высшее образование в России. – 2005. – № 11. – С. 86-89.

2. Бенера В. Є. Розвиток теорії і практики самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих закладів освіти України (друга половина XIX – початок XXI ст.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В.Є. Бенера. – Київ, 2012. – 56 с.

3. Смирнова М. І. Дидактичні засади організації самостійної роботи з іноземної мови студентів вищих економічних навчальних закладів: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М.І. Смирнова. – Київ, 2005. – 19 с.

4. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: теоретико-экспериментальное исследование / П. И. Пидкасистый. – М.: Педагогика, 1980. – 240 с.

5. Рахимбаева Л. А. Творческая самостоятельность как фактор формирования музыкально-педагогической деятельности студентов-заочников: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Л. А. Рахимбаева. – М., 1979. – 16 с.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2014

### **О. Ю. Горожанкина**

Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского

#### **Пути и методы организации самостоятельной работы в процессе профессиональной подготовки будущих учителей музыки**

*В статье раскрыты различные подходы к организации самостоятельной работы студентов в современных условиях развития высшего образования Украины, отмечены особенности организации самостоятельной работы студентов в области музыкальной педагогики, в частности, в процессе обучения в классе фортепиано. Выяснено, что в организации самостоятельной работы будущих учителей музыки в фортепианном классе внимание следует сосредоточить на содержательном, мотивационном, эмоционально-волевом и поведенческом компонентах. Определены методы, которые стимулировали эффективность самостоятельной работы будущих учителей музыки: объяснительно-иллюстративный, проблемно-поисковый, метод стимулирования, педагогического контроля и оценки.*

**Ключевые слова:** самостоятельная работа, самостоятельность, познавательная самостоятельность, творческая самостоятельность, будущие учителя музыки.

### **O. Gorozhankina**

South Ukrainian K.D. Ushynsky National Pedagogical State University, Odesa

#### **Ways and Methods of Independent Work Organization in the Process of Professional Education of Future Music Teachers**

*This article provides different approaches to the organization of independent students' work in the modern conditions of higher education in Ukraine, defines the organizational features of independent students' work in the field of music education, particularly in the learning process in piano class. The word "independence" in teaching music education means first of all, independent thinking, second, the ability to work independently on the instrument, and third, the search for effective ways to work on a piece of music, as well as self-control, the ability to evaluate the process and the result of self performance. It was proved that the organization of independent work in the future music teachers piano class should focus on meaningful, motivational, emotional, volitional and behavioral components. Methods, which encouraged independent work efficiency of future music teachers, were defined: explanatory-illustrative, problem searching, method of stimulation, pedagogical monitoring and evaluation. The complex of educational conditions in the professional preparation process of future music teachers, which contributes to the establishment of creative independence of students and allows to increase the efficiency of independent work organization of future music teachers in piano class, was considered.*

**Keywords:** independent work, independence, cognitive independence, creative independence, future music teachers.